

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У статті розкрито психологічну сутність професійної спрямованості військовослужбовців, визначені її основні характеристики та шляхи формування. Розглянуто структуру професійної мотивації особистості військовослужбовців.

В статті раскрыта психологическая сущность профессиональной направленности военнослужащих, определены ее основные характеристики и пути формирования. Рассмотрена структура профессиональной мотивации личности военнослужащих.

The article deals with the psychological nature of professional orientation of servicemen, its basic characteristics and the ways of its formation. The structure of professional motivation of personality of servicemen is also considered in it.

Постановка проблеми. Професійна діяльність є значущою сферою самореалізації людини. Базовими характеристиками професіонала як суб'єкта діяльності є:

активність, яка полягає у самостійному визначенні мети діяльності і можливості її досягнення;

цілеспрямованість діяльності, результатом виконання якої є реальна зміна ситуації й об'єкта, на якій вона була спрямована;

принципово штучний характер діяльності, якій полягає в тому, що будь-якому вчинку передують реальне відтворення, котре містить в собі різні операції, засоби, умови й очікуванні результати його виконання.

За такого співвідношення розглянутих понять професіоналізація являє собою процес становлення суб'єкта діяльності. Психологічне пізнання останнього пов'язане з визначенням впливу суб'єктної активності на професійний розвиток людини, визначення її параметрів та способів вимірювання. Вкрай важливий аналіз цієї сутнісної характеристики при вирішенні практичних завдань упродовж усього шляху становлення особистості фахівця – під час самовизначення, самопізнання і здолання перешкод у прямуванні до вершин свого розвитку [1, с. 103].

Сучасні умови висувають жорсткі вимоги до поведінки, рівня інтелекту й професійного мислення особистості. Це зумовлює підвищення вимог до професійної компетентності, рівня саморегуляції професійної діяльності і мислення військовослужбовців. Слід також зауважити, що на сучасному етапі реформування Збройних Сил України суттєвого значення набуває розвиток професійної мотивації військовослужбовців.

Проблема формування професійної спрямованості та саморегуляції професійного

мислення сьогодні є **актуальною** у розвитку професіоналізму в Збройних Силах України й активізації особистісного й інтелектуального потенціалу військовослужбовців. Досліджуючи особливості професійної спрямованості військовослужбовців, на нашу думку, слід дотримуватися саме цих позицій. З огляду на це **метою** статті є теоретичний аналіз та узагальнення основних структурних компонентів професійної спрямованості особистості військовослужбовців, уточнення її значення в особистісно-професійному розвитку військовослужбовців.

Результати теоретичного аспекту проблеми. Важливою умовою успішної діяльності військового фахівця є його позитивна професійна мотивація та особистісна спрямованість на успішне виконання завдань військово-професійної діяльності.

Враховуючи це, у нашому дослідженні під час аналізу структури особистості професійну спрямованість слід розглядати як сукупність емоційно-ціннісних відносин, що створюють ієрархічну структуру домінуючих усвідомлених потреб, мотивів і спонукань особистості і визначають головні напрямки її поведінки та діяльності. Спрямованість особистості є інтегральною характеристикою особистості і може бути показана таким чином:

спрямованість на себе, пов'язана з потребою у самовираженні, самореалізації і самовдосконаленні в сфері праці і поведінки;

спрямованість на інших людей, пов'язана з інтересами до них, довір'ям, повагою, прагненням до співробітництва;

спрямованість на предметну сторону професії (зміст професійної діяльності).

Спрямованість особистості проявляється в світогляді особистості, її духовних потребах і практичних цілях [2].

Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженням проблеми професійної спрямованості, свідчить про те, що вона є предметом наукового інтересу багатьох вчених [1, 3, 4, 5, 6, 7 та ін.]. Спираючись на розуміння особистості як суб'єкта діяльності С. Л. Рубінштейн підкреслює, що спрямованість – це динамічні тенденції, які як мотив визначають людську діяльність і одночасно визначаються її цілями і завданнями [3]. Так, у наукових поглядах С. Л. Рубінштейна динамічна тенденція може мати більш–менш усвідомлений зв'язок індивіда з чимось, що є як всередині, так і поза ним. Активність, що йде зсередини (від внутрішнього до зовнішнього), зображає об'єкт неістотним, а сама спрямованість виступає, наприклад, як потяг, закладений в індивідові. Людина народилася з цим потягом і не усвідомлює його. У взаємовідношенні індивіда із зовнішнім середовищем, яке встановлюється, спочатку рухаючись ззовні всередину, а потім – зсередини назовні, перш за все, враховуються прийняті індивідом суспільно значущі цілі і завдання, які з часом перетворюються на особистісно значущі. Тенденція обов'язку, відмінна від тенденції потягу, підтверджує значущість для людини особистої справи, що перевершує силу несвідомих потягів.

Рубінштейн С. Л. запропонував положення про можливу залежність між значущістю мети і потягом, прагненням і волею. Виділяючи цілі, потяги, прагнення і волю, він вважає їх самими специфічними і своєрідними рисами спрямованості людини [3]. На думку С. Л. Рубінштейна, спрямованість виявляється в потребах, інтересах, ідеалах, переконаннях, домінуючих мотивах діяльності і поведінки, в світогляді.

Леонтьєв О. М. включає в спрямованість відносини і моральні риси особистості, розрізняє в ній рівень, широту, інтенсивність, стійкість і дієвість, вважаючи, що у формах спрямованості особистості виявляються як відносини, так і моральні якості людини [4]. М'ясищев В. М. визначає, що спрямованість визначає ставлення людини до дійсності. До того ж він включає у неї різні властивості, систему взаємодіючих потреб і інтересів, ідейних і практичних установок. Виділяючи домінуючу спрямованість, вчений описує її як таку, що визначає всю психічну діяльність особистості [5].

Магомет-Емінов М. Ш. показує, що змінність є основною характеристикою особистісних властивостей і виявляється впродовж усього життєвого шляху людини.

Отже, спрямованість як властивість особистості характеризується змінністю. Мінливість спрямованості людини як особистості визначається взаємодією основних компонентів її статусу (економічного, правового, сімейного, інституційного), зміною ролей і систем відносин у колективах, загалом у соціальному становленні людини. Відповідно до характеру цієї взаємодії розвиток простих і складних форм спрямованості відбувається нерівномірно [6].

Іванцова Н. Б. підкреслює, що як властивість особистості спрямованість має власні характеристики, такі як змінність і постійність, залежність і незалежність. Змінність спрямованості пов'язана з освітою, віком, навчанням, вихованням і професійною освітою, постійність — із типологічними властивостями особистості. Як незалежна величина спрямованість виступає як ядерна характеристика особистості, але формування її залежить від інституційного середовища. Спрямованість особистості динамічна і її динамічна характеристика залежить від рівня усвідомлення, широти, інтенсивності, стійкості і дієвості [7].

Дослідники виділяють різні підстави для визначення рівнів спрямованості особистості [3, 7]. Це може бути ділення за ознакою стійкості, широти, інтенсивності, дієвості. Недостатньо усвідомленим компонентом спрямованості є потяг – одна з форм мотиваційного стану, безпосереднє емоційне переживання потреби, спонука, що не опосередкована свідомим цілепокладанням [7].

Аналізуючи наукову літературу, слід виділити кілька тенденцій поняття професійної спрямованості [3, 7, 8, 9]. Перша тенденція полягає в тому, що професійна спрямованість трактується як прояв загальної спрямованості в праці. Друга тенденція визначається тим, що професійна спрямованість ототожнюється з іншими психологічними категоріями, наприклад, з професійними інтересами, професійними намірами. Третя тенденція припускає аналіз професійної спрямованості як самостійний феномен – стійку домінуючу систему мотивів, систему емоційно-ціннісних відносин, що задають ієрархічну структуру домінуючих мотивів особистості.

На думку науковців (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та ін.) характеристиками спрямованості особистості є такі чинники:

спрямованість – це сукупність внутрішніх психологічних умов, що є джерелом активності людини;

спрямованість є системоутворюючою властивістю особистості, що визначає її психологічний склад;

спрямованість характеризується певною стійкістю як у цілому, так і відносно її окремих компонентів.

Ці характеристики обумовлюють функції, які виконує професійна спрямованість. Зокрема, це функція професійної мотивації, спонукання особистості до активності у професійній сфері, що, в свою чергу, включає в себе постановку цілей цієї діяльності, а також визначення її змісту. Також до функцій професійної спрямованості особистості слід віднести програмування та регулювання професійної активності особистісних зусиль людини, інтеграція для досягнення мети.

Параметрами, які відображають базові особливості спрямованості особистості військовослужбовців є: мотивація, спрямована на професійне самовдосконалення, бажання вирішувати професійно значущі завдання, вміння встановлювати зв'язки з іншими людьми, здатність до професійної мобілізації своєї активності, особистісна відповідальність за виконання професійної діяльності.

Враховуючи проведений психологічний аналіз різноманітних точок зору на зміст поняття професійної спрямованості і визначення її ролі у структурі особистості можливо зробити такі припущення:

професійна спрямованість виступає як базова та багатогранна властивість особистості;

професійна спрямованість визначається потребами, інтересами, схильностями, установками, ідеалами і цінностями особистості у професійній сфері;

професійна спрямованість характеризується системою провідних мотивів, що визначають внутрішню позицію особистості та її ставлення до діяльності.

Слід визначити, що критеріями професійної спрямованості військовослужбовців можуть бути [7]:

прагнення вирішувати професійно важливі завдання;

прагнення до оптимального узгодження власних (індивідуальних) завдань із суспільно значущими (інших людей, колективу):

особистісна відповідальність за виконання професійної діяльності;

диференційована здатність до оцінювання себе, взаємозв'язку власних дій з діями і оцінками інших осіб;

творчість у ставленні до професії та професійно значущих завдань.

Зазначимо, що термін “професійна спрямованість” має два аспекти. По-перше, аспект спрямованості особистості. По-друге, аспект, пов'язаний з професійним розвитком, професіоналізацією. Відповідно найбільш змістовними поняттями, які відображають сутність професійної спрямованості, виступають “спрямованість”, “професійний розвиток”, “професійне самовизначення”. Розглянемо усі ці змістовні аспекти професійної спрямованості особистості. У психологічній літературі можна виділити кілька точок зору на предмет професійної спрямованості. Одна з них є в тому, що професійна спрямованість трактується як прояв загальної спрямованості особистості у праці.

Ця лінія аналізу поняття професійної спрямованості має два основних підходи. Перший з них розглядає працю як засіб виховання особистості та звертає увагу на розвиток спрямованості особистості в трудовій діяльності. Інша тенденція в аналізі поняття професійної спрямованості визначається тим, що вона отожднюється з професійною спрямованістю особистості, в якій її розвиток відбувається на таких рівнях [1, 7]:

потяг до професії – це модифіковане, спрямоване виконання будь-якої професійної діяльності;

бажання професійного самовдосконалення має більш високу форму спрямованості, при якій особистість усвідомлює мету свого прагнення;

професійних інтересів, де інтерес має безпосереднє емоційне ставлення до професії, яке за сприятливих умов переходить у спрямованість особистості на професійну діяльність, мотиви й цілі якої збігаються;

професійних схильностей, що характеризуються появою професійного покликання. Професійна схильність – це вибіркова спрямованість на професійну діяльність. Виникнення схильностей є передумовою розвитку здібностей;

професійних ідеалів, де професійний ідеал – це вища мета професійної діяльності, професійних прагнень;

професійного світогляду, де світогляд – це система поглядів, що склалися під впливом професії на об'єктивний світ і місце в ньому особистості;

Ці рівні дозволяють розглядати професійний намір як одну із соціально-психологічних характеристик особистості; як особливе утворення психіки, обумовлене усвідомленим позитивним ставленням особистості до сфери професійної діяльності, що визначається наявністю знань про її сутність, прагненням обрати професію у цій сфері діяльності й одержати відповідне задоволення. Професійна спрямованість особистості розвивається в процесі професіоналізації і впливає на оволодіння професійними знаннями, уміннями й навичками.

Слід зазначити, що професійна спрямованість у цілісному розвитку особистості включається в більш загальну категорію професійного самовизначення особистості, яка у свою чергу входить до процесу професійного становлення та розвитку особистості. Крім того, підходи до розуміння професійного самовизначення відрізняються значною різноманітністю. Перший підхід до поняття професійного самовизначення умовно можна позначити як віковий. Професійне самовизначення включається в контекст вивчення закономірностей вікового розвитку. Інший підхід до поняття професійного самовизначення включає вивчення професійного самовизначення в контексті аналізу професійного становлення особистості, розроблення проблем формування людини як суб'єкта професійної діяльності і самосвідомості професіонала. Третій підхід виражений в інтеграції вікового і професійного підходів, на основі чого заглиблюється розуміння проблем професійного розвитку і побудови життєвого шляху.

Відповідно професійне самовизначення розглядається у таких контекстах:

процес самосвідомості і аспект особистісного самовизначення;

особлива діяльність, яка має різні цілі і зміст на різних вікових етапах;

найбільш значущий компонент професійного розвитку людини і як критерій одного з етапів цього процесу;

найважливіший період життєвого шляху.

Таким чином, ці контексти розуміння професійного самовизначення дозволяють встановити його взаємозв'язок з професійною спрямованістю. Професійна спрямованість є особистісною основою професійного самовизначення, джерелом активності у професійному самовизначенні. Категорія професійної спрямованості виступає по

відношенню до категорії професійного самовизначення пояснювальним чинником.

У психологічній літературі існують певні розбіжності відносно компонентів професійної спрямованості [7]. Клімов Є.О трактує професійну спрямованість через мотиваційний компонент праці і його специфіку як вид діяльності, виділяючи в ньому суспільну значимість. Вчений розуміє структуру професійної спрямованості не тільки через професійну діяльність, а її розширює через діяльність суспільно значущу, якою є і професійна праця [10]. Зеєр Е. Ф для аналізу професійної спрямованості як системи визначив співвідношення "мотив – мета", який є основною категорією прояву спрямованості особистості [11]. Правомірність цього підходу підтверджується психологічною концепцією А.К. Маркової [12].

Отже, професійна спрямованість як система має ряд взаємозалежних компонентів: мотиваційний, цільовий, емоційний, когнітивний і вольовий, які утворює у її структурі три блоки [7]:

мотиваційно-цільовий, показаний вектором "мотив – мета";
емоційно-когнітивний;
регулятивний, утворений вольовим і контрольно-оціночним компонентами.

Висновки.

1. Розвиток особистості військовослужбовців відбувається відповідно до особливостей та закономірностей загального психічного та особистісного розвитку людини. Індивідуально-професійний розвиток на різних етапах Професійний професіоналізації обумовлений якісними характеристиками професійного самовизначення військовослужбовців. Психологічна сутність професійного самовизначення розкривається у двосторонньому процесі взаємодії особистості та професії і відбиває якісні перетворення цілісної системи відносин: до себе, до людей, до професії. Особливості перетворення цілісної системи відносин людини до професії на різних етапах професійного розвитку слід розглядати як об'єктивний показник динаміки її професійного самовизначення.

2. Професійну спрямованість слід розглядати на особистісному рівні, виділяючи у її структурі такі психологічні компоненти:

пізнавальний (забезпечує засвоєння професійно необхідної інформації);

поведінковий – основним змістом якого є система соціальних установок у діяльності, що, у свою чергу, визначає стратегію, тактику й алгоритми поведінки військовослужбовців;

Питання психології

емоційний – функція якого полягає в забезпеченні особистості значущими переживаннями від виконуваної діяльності. Це детермінує розвиток схильностей та інтересів;

ціннісний – складається з прийняття тих чи інших цінностей як мети своєї життєдіяльності для усвідомлення (рефлексії) їх суб'єктивної значущості.

3. Кожний з компонентів професійної спрямованості особистості військовослужбовців робить свій внесок в її розвиток і формування. Найважливіші події життя людини, періоди і фази розвитку спрямованості знаходять своє віддзеркалення в життєвому шляху індивіда. Спрямованість є складним утворенням і має багаторівневу і

багатокомпонентну структуру, яка включає установки, мотиви, бажання, прагнення, потреби, цінності, потяг, наміри, інтереси, схильності, переконання тощо. У структуру спрямованості особистості входять залежні (несамостійні) і незалежні (самостійні) утворення, які визначають її зміст.

Перспективи подальших досліджень.

На наш погляд, одним з найменш вивчених, але перспективних методів дослідження професійної спрямованості є її вивчення за допомогою аналізу творчих здібностей (креативності) як прояву професійної спрямованості, спираючись на рівень розвитку професійно важливих якостей фахівців у процесі військово-професійної діяльності.

Література

1. Ложкін Г. В. Проблема суб'єкта як теоретична основа професіоналізації особистості / Георгій Ложкін, Наталія Глуханюк, Наталія Волянюк // Психологія і суспільство. – 2003. – № 2 (12). – С. 97–103.
2. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / [авт-уклад.: С. І. Болтвінець, Н. В. Слободяник, М.-Л. А. Чапа, Н. В. Чепелева; за ред. М.-Л. А. Чепи]. – К.: ДП “Інформаційно – аналітичне агентство”, 2010. – 302 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С. Л. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А. Н. – М. : Смысл, Изд. центр „Академия”, 2004. – 346 с.
5. Мясищев В. Н. Сознание как единство отражения действительности и отношения к ней человека / В. Н. Мясищев // Проблемы сознания. – М. : Воен. издат., 1970. – С. 126 – 132.
6. Магомед-Эминов М. Ш. Психодиагностика мотивации / Магомед-Эминов М. Ш. – М., Изд-во МГУ, 1987. – 496 с.
7. Иванцова Н. Б. Генеза професійної спрямованості практичного психолога [Текст]: монографія / Н. Б. Иванцова. – Миколаїв: ТОВ “Фірма “Гліон”, 2010. – 340 с.
8. Виллонас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / Виллонас В. К. – М. : Изд-во Моск. ун-та – 1990. – 293 с.
9. Балл Г.О. “Мотив”: уточнения понятия // Психол. журнал, 2004. – Т. 25. № 4. – С 56-65.
10. Климов Е. А. Пути в профессионализм (Психологический взгляд) : учебное пособие / Е. А. Климов. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. – 320 с.
11. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер – М.: Академический Проект, 2005. – 336 с.
12. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова – М. : Знание, 1996. – 308 с.